

УДК 316.728

СТИЛЬ ЖИТТЯ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

О.О. Козаченко

*Львівський національний університет ім. І. Франка
Olyalviv3@gmail.com*

У статті проаналізовано головні проблемні питання, які виникають під час спроби дати дефініцію стилю життя. На основі виділених критеріїв автор групує та описує різні підходи до визначення аналізованої категорії. Розглядаючи основні можливості інтерпретації стилю життя та труднощі, що виникають при цьому, у статті наведено авторське визначення аналізованого поняття.

Ключові слова: стиль життя, спосіб життя, цінності, ціннісні орієнтації, практики, індивід, соціальна група, соціокультурне середовище.

Поняття “стиль життя” дуже часто можна зустріти як у науковій, так і публіцистичній літературі, що описує різні аспекти диференціації у сучасному суспільстві. Проте, варто зазначити, що стиль життя можна віднести до класичних соціологічних категорій, які вивчали в контексті соціальної структури як певну альтернативу класовому підходу. Через деякий час стиль життя став важливою частиною аналізу в рамках вивчення індивідуалізованого суспільства, з огляду на постулат, що у сучасному світі поведінка людей зумовлюється здебільшого їхніми схильностями, а не фактором соціальної нерівності. Зазначимо, що в нових реаліях українського життя, де поєднуються як зовсім нові тенденції глобальної трансформації, так і повернення до застарілих способів виживання, стиль життя як соціологічна категорія вимагає нової інтерпретації та переосмислення багатьох вихідних постулатів.

Зауважимо, що поняття “стиль життя” розглядають з огляду на співвідношення з іншими соціологічними категоріями, наприклад, способом життя, адже ці два поняття відображають моделі організації життя. Проте спосіб життя ми розглядаємо як типові форми життєдіяльності соціальних суб’єктів, що зумовлені соціальними інститутами, соціально-політичним та економічним ладом, культурою. Спосіб життя – це категорія, що відображає системні принципи організації життя людей у суспільстві. Тобто ця наукова категорія відображає сукупність тих соціальних відносин, потенціал яких перевищує здатність особистості чи малої групи контролювати їх чи керувати ними. Будучи утворенням людей, спосіб життя є об’єктивною умовою існування особистості, детермінантою, що задає граничні межі її суспільного існування. Натомість категорія “стиль життя”, відображає той зріз людського життя, де особистість чи група можуть проявити свою автономність до суспільного цілого та принципів

його існування. Стиль життя – це той бік організації життя людини, в якому особистість виявляє себе через свій світогляд, через свої ідеали, уявлення, смаки, преференції, через самоствердження [1, с. 27]. Таким чином особистість обмежується у виборі стилів життя певними соціальними, культурними, економічними принципами організації життя, способом життя, тобто об'єктивними факторами. Натомість, до стилю життя належать прояви певної суб'єктивної реальності, самої особистості, яка містить як раціональні, так і ірраціональні компоненти. Аналізуючи спосіб життя, дослідник намагається дати вичерпний опис людської поведінки, умови в яких вона відбувається; натомість, аналізуючи стиль життя, звертають увагу лише на певну специфічну цілісність, що характерна для поведінки певних індивідів чи груп.

Загалом усі визначення стилю життя в науковій літературі можуть бути класифіковані у групи відносно різних критеріїв, і одна з них – за ознакою суб'єкта, а саме стилі життя індивіда або групи. Іншим важливим критерієм класифікації можна вважати соціальну позицію суб'єкта стилю життя, стосовно якої можна виділити стиль життя меншин або домінуючий, девіантний, маргінальний, альтернативний стиль життя. Аналізуючи стиль життя як соціологічну категорію, виділимо також головні підходи, які існують у зарубіжній літературі на основі критерію найважливішого фактору детермінації, що зумовлює стиль життя:

1. Особистісний фактор:

- 1.1. Стиль життя як результат впливу соціально-психологічних характеристик (А. Адлер).

- 1.2. Стиль життя як результат свідомого вибору особистості (Е. Гідденс).

2. Соціокультурні фактори:

- 2.1. Стиль життя як результат диференціації в культурі (О. Тоффлер).

- 2.2. Стиль життя як елемент системи соціальної стратифікації (М. Вебер, Г. Зіммель, Т. Веблен, П. Бурдьє).

У межах першого підходу, де визнається пріоритетність особистісного фактора у формуванні стилю життя, можна виділити два напрями, що трактують стиль життя у дещо відмінному ракурсі. А. Адлер пов'язував стиль життя з проявом цілісності індивідуальності, тим сенсом, якого людина надавала власному життю. Стиль життя був засобом, що давав змогу людині стверджувати особисту свободу самовираження, відходити від зовнішніх детермінант, що перешкоджали самореалізації. А. Адлер наголошував на несхожості стилів життя різних людей, що відповідало різноманітності їхніх внутрішніх світів [2, с. 11]. Натомість, Е. Гідденс розглядав стиль життя у сучасному суспільстві як більш-менш інтегровану сукупність практик, які здійснює індивід не тільки заради того, щоб їх виконувати і задовольняти свої основні потреби, але й для того, щоб надати матеріальної форми специфічному нарративу самоідентичності. Стиль життя – це рутинні практики (спосіб харчуватися, одягатися, поводитися і зустрічатися в улюблених місцях), які підлягають рефлексії і можуть змінюватися унаслідок зміни ідентичності певної

особистості. Вибір індивідом стилю життя означає вибір серед багатьох можливостей “ким бути”, а не лише “що робити”, саме тому це поняття не можна застосовувати для аналізу традиційних культур, для яких такий вибір не є характерним явищем. Проте Е. Гідденс зазначає, що різноманітність стилів життя не означає, що всі можливості є рівно доступні кожному, або що люди при виборі завжди свідомі всіх доступних можливостей. Більш того, стилі життя залежать від середовища, а тому практики, що здійснює один індивід в різних контекстах можуть суперечити одні одним. Е. Гідденс вводить таке поняття як “сектори стилів життя”, до яких він відносить певні просторово-часові відрізки цілісності стилю життя, в рамках яких індивід здійснює в міру впорядковані та узгоджені практики. Сектором стилю життя, наприклад, може бути спосіб проведення вихідних днів, що відрізняється від решти робочих днів у тижні [3, s. 113–116].

У межах другого підходу, що визнає домінуючу роль соціокультурних чинників у формуванні стилів життя, звернено увагу на стиль життя як певний фактор чи ознаку соціокультурної диференціації. Аналізуючи високорозвинене технологічне суспільство, О. Тоффлер стверджує, що стиль життя перестав бути ознакою класової приналежності, адже економічні фактори стали менш важливими, а самі класи розбилися на дрібні групи. Таким чином сьогодні стає важливішою не класова приналежність, а зв'язок з певною субкультурою, що визначає стиль життя індивіда. Те, як ми вибираємо стиль життя, і те, що він означає для нас стає одним із найважливіших питань, оскільки це визначає майбутнє людини, вносячи в її життя певний порядок, принцип, критерії вибору. О. Тоффлер вважає, що у майбутньому люди зіштовхнуться з труднощами чи навіть нервовими розладами під час вибору товарів, послуг, занять, розваг з неймовірної їхньої кількості. Натомість субкультури пропонуватимуть перепочинок від такого напруження, викликаного постійним вибором, вони пропонуватимуть не лише продукт чи ідею, а спосіб організації всіх продуктів та ідей, цілий комплекс правил, що допоможуть людині зменшити зростаючу складність вибору. Натомість невдача у спробі самоідентифікації з певною групою заставляє людей відчувати самотність, відчуженість та непотрібність [4, с. 330–337]. На відміну від О. Тоффлера, що розглядав диференціації у сучасній культурі, соціологи класичного періоду аналізували диференціації у соціальній структурі. Наприклад, Г. Зіммель вважав однією з ознак сучасного йому життя прогресуючу стильову диференціацію, що стала наслідком дії капіталістичного духу. Критерій способу життя та його різноманітні стильові прояви слугували підставою виділення груп, які він персоніфікував за допомогою “соціальних типів”: аристократа, авантюриста, жебрака, кокетки тощо. Окрім того, Г. Зіммель досліджував специфіку сучасного стилю, характерною рисою якого, він вважав, зростаючий розрив об'єктивної та суб'єктивної культури. Адже перша стає все різноманітнішою та багатшою, а друга – все біднішою [5]. Згідно з концепцією М. Вебера, статусні групи стратифіковані саме за особистими принципами

споживання благ, що виражаються в способі життя, на відміну від класів, стратифікованих за рівнем економічного стану. Роль стилю життя в статусному престижі полягає у формуванні певних “умовностей”, або символів, які повинні демонструвати себе будь-якими способами так, щоб досягти певної “стилізації” життя, яке створює статусну групу і зберігає її. Отже, по відношенню до статусної групи певний стиль життя виступає як: системоутворюючий початок; символ приналежності до неї та ідентифікації; елемент, що забезпечує її стабільність протягом певного часу; чинник відділення від інших груп [6, с.183]. Поняття життєвого стилю займало значне місце в працях Т. Веблена, який звернув увагу на демонстративні аспекти життєвого стилю, які повинні демонструвати успіх та приналежність до певної групи. Згідно з Т. Вебленом у сучасному суспільстві таким символом приналежності є демонстративне споживання [5]. Нове звучання аналізованому поняттю дав П. Бурдьє. Згідно з його концепцією, “стиль життя” – це структурована система позицій соціального простору, що займає індивід, який належить до певної групи (класу), а також його уявлення про ці об’єктивно займані позиції. Самі ж позиції визначаються властивими індивідам практиками, тобто видами діяльності і речами, що використовуються. Особливе місце в цій системі належить смаку – системі схем сприйняття і оцінювання своїх і чужих практик. Згідно з концепцією П. Бурдьє, відмінності в стилі життя зумовлені об’ємами і співвідношенням економічного і культурного капіталів агентів [6, с.185].

Узагальнюючи різні функціональні аспекти стилю життя, що розглядаються у вищезгаданих концепціях, можемо виділити такі функції стилів життя:

1. З боку суб’єкта:
 - 1.1. Вираження власної індивідуальності та унікальності.
 - 1.2. Співвіднесення себе з певною групою (стратою) та демонстрація своєї приналежності до неї.
 - 1.3. Демонстрація власної свободи та виділення із соціального середовища.
2. З боку соціокультурного середовища:
 - 2.1. Визначення символів, кодів для ідентифікації певної особистості/групи та її відділення від інших.
 - 2.2. Регулювання поведінки індивіда/групи через нормативні стилі життя.
 - 2.3. Символічна комунікація.

Прикладом аналітичного визначення стилю життя через виявлення його структурних компонентів, можуть служити ідеї Ханса-Пауля Мюллера. Вчений вважає, що стиль життя характеризується низкою формальних ознак:

1. Цілісність. Життєвий стиль особистості або групи, визначає більшою або меншою мірою всі їхні життєві прояви. Він дає цілісний образ (гештальт) особистості або групи, що може бути створений не тільки з цілого життя, але навіть із дрібних його деталей.

2. Добровільність. У випадку життєвого чи культурного стилю в індивіда завжди є вибір: практикуючи якийсь стиль індивід вільний у прийнятті або відмові від нього.

3. Характерність. Момент своєрідності, що дає життєвому стилеві свій вигляд, який можна безпомилково впізнати та легко ідентифікувати.

4. Розподіл шансів стилізації. Масштаб можливостей стилізації, що існує в конкретному суспільстві, залежить від багатьох чинників. Насамперед від його цінностей і нормативної системи (чим слабші норми та цінності, тим вища ймовірність стилізації), а також від рівня життя і матеріального добробуту громадян (чим вищий рівень життя, тим більше альтернатив вибору стилів).

5. Розподіл прагнень до стилізації. На рівні всього суспільства, прагнення до стилізації є ознакою середніх прошарків населення. Натомість, на рівні індивіда найбільш високі прагнення та шанси до стилізації в юності та в період зрілості [5].

Під час визначення стилю життя варто звернути увагу на декілька суперечливих питань. Одне з них: чи завжди стиль життя є результатом вільного вибору щоденних практик серед декількох альтернатив? Чи є сенс говорити про стиль життя, коли поведінка є вимушеною? Прикладом певного системного бачення цієї проблеми можна вважати типологію стилів життя, яку запропонувала група польських соціологів під керівництвом А. Сіцінського. В рамках виділених шести типів стилів життя можуть існувати різні варіанти, які іноді дуже відрізняються між собою, проте всі вони звертають увагу на проблему вибору у щоденному житті (табл. 1). Дослідниками було виділено наступні 6 типів стилів життя:

1. Стилї життя в ситуації обмежених можливостей вибору (економічна ситуація, стан здоров'я).

2. Стилї життя, що полягають в уникненні здійснення вибору (унаслідок "втоми" від життя, схильності до спогадів).

3. Стилї життя, що є пошуком життєвої дороги, найважливіших цінностей.

4. Стилї життя, направлені на дії як ціль сама в собі (пошук виходу енергії в роботі, громадській діяльності заради самої діяльності, а не результату).

5. Стилї життя направлені на збереження ефекту дій (збереження життєвого рівня, досягнутого раніше).

6. Стиль життя, направлений на дії, що ведуть до змін (орієнтація на працю, громадську діяльність заради результату) [7, s. 83].

Таблиця 1

Можливість вибору	
Відсутня/обмежена Тип 1	Існує
Готовність до користування з вибору	
Відсутня Тип 2	Присутня
Сталі способи здійснення вибору	
Не існують Тип 3	Існують
Настанови щодо дій	
Дія як ціль сама в собі Тип 4	Як спосіб досягнення певних результатів
Орієнтація щодо дій	
На збереження Тип 5	На зміну Тип 6

Аналізуючи цю класифікацію, можемо зауважити, що досить часто індивіди перебувають у ситуації, коли вони обмежені у виборі щоденних практик, або коли їхні дії зумовлені уже попередньо зробленим вибором. Такі вимушені дії можуть навіть суперечити ціннісним орієнтаціям індивідів, будучи таким чином вираженням невідповідності між поведінкою та цінностям, які інтерналізовані певним індивідом. Більш того, в умовах постійної трансформації, змін та нестабільності, процес адаптації починає визначати стилі життя, цілю яких стає просте фізичне та соціокультурне виживання.

Іншою важливою складовою визначення стилю життя є питання щодо компонентів, які варто включити до цієї категорії. Розглядаючи цю проблему, соціологи притримуються різних поглядів. Одна з них полягає у тому, що стиль життя включає лише поведінковий компонент, а цінності – це один із найважливіших чинників впливу на стилі життя. Наприклад, Н. Паніна вирізняла такі рівні стилів життя: структура видів діяльності; стиль виконання кожного виду діяльності; манера поведінки (динамічні, вербальні та аксесуарні характеристики). Проте, вона вважала, що в стабільному суспільстві стилі життя регулюються ціннісно-нормативною системою як безпосередньо – через рольові експектації по відношенню до поведінки людей з різними статусами, так і опосередковано – формуючи свідомість (ціннісні орієнтації, установки тощо). В нестабільному суспільстві детермінація стилів життя відбувається не шляхом пристосування до соціальних норм, а на основі індивідуальних ціннісних орієнтацій, що і є основою для кристалізації нової ціннісно-нормативної системи суспільства. Відповідно, ціннісні орієнтації людей визначаються їхнім загальним психічним станом, соціальним самопочуттям та психічним здоров'ям. З іншого боку, направленість ціннісних орієнтацій індивіда також залежить від задоволення матеріальних та психічних потреб. Саме тому соціально-економічна ситуація впливає на цінності, які потім визначають стиль життя [1, с. 70–71].

Другим варіантом відповіді на питання щодо компонентів стилів життя є включеність в цю категорію як поведінкової, так ціннісної складової. Наведемо приклад типології стилів життя, яку запропонував американський соціолог А. Мітчел з огляду на врахування не лише поведінкової, але й ціннісної складової стилів життя. Отже, він виділив дев'ять основних стилів життя, що належать до чотирьох груп:

1. Стилi життя, що визначаються потребами (“ті, що виживають” – сконцентровані на щоденному задоволенні базових потреб; “ті, що зводять кінець з кінцем” – сконцентровані на збереженні здобутих вигод і стараннях поліпшити умови життя).

2. Стилi зорієнтовані на ззовні (“ті, що приналежать” – сконцентровані на схваленні, прийнятті іншим; “ті, що змагаються” – сконцентровані на зрівнянні з іншими (успіхом, багатством); “люди успіху” – сконцентровані на успіху, владі, прибутку).

3. Стилi життя зорієнтовані всередину (“я є собою” – сконцентровані на звільненні від зовнішніх правил на користь відкриття власного внутрішнього світу; “здобувачі досвіду” – сконцентровані на максимально інтенсивному житті, на збільшенні та поглибленні внутрішнього досвіду; “соціально сформовані” – сконцентровані на суспільних проблемах, особливо на впливові нематеріальної якості життя).

4. Стиль життя, що зорієнтований як на ззовні, так і всередину (“інтегровані” – сконцентровані на поєднанні двох перспектив) [8].

Існує ще й третій варіант відповіді на питання щодо компонентів, які варто включити у категорію стилю життя. Можна знайти концепції, які розглядають стиль життя як сукупність поведінкових практик, їхніх мотивів та певних речей, які відіграють важливу роль при здійсненні поведінкових практик та є їхніми цілями, засобами чи результатами [9, s. 12]. На наш погляд, в межах такого підходу береться до уваги вся цілісність стилю життя як соціологічної категорії, відображаються як суб'єктивні, так і об'єктивні його компоненти. Враховуючи переваги такого розгляду аналізованої категорії, можемо запропонувати власне авторське визначення:

Стиль життя – це сукупність типових, повторюваних поведінкових практик, що характерні для певного індивіда чи групи, які тісно пов'язані з ціннісними орієнтаціями та предметами, які є цілями, засобами чи результатами такої поведінки.

Зазначимо, що в певних життєвих ситуаціях можуть скластися такі умови, коли індивіди не мають можливості реалізувати свої ціннісні орієнтації або коли реальна поведінка не підкріплена ціннісними орієнтаціями. Саме тому, важливим доповненням до авторського визначення стилю життя є включення до поведінкової компоненти як реальних, так і ідеальних поведінкових практик. Адже такий крок можна вважати частковим вирішенням проблеми врахування невідповідності між ціннісною та поведінковою компонентами стилю життя, що є достатньо актуальною проблемою для сучасного українського суспільства. Окрім того, включення до аналізованої категорії такої складової як предмети, що є цілю, засобами чи результатом поведінки, враховує тенденції консюмериського суспільства, важливою рисою якого є матеріальне споживацтво.

Узагальнюючи різні підходи до визначення стилю життя, можна зазначити, що вони відрізняються баченням основних компонентів, які варто включити у це поняття та факторів, що впливають на формування стилю життя. З іншого боку, основні підходи до визначення аналізованої категорії підкреслюють два моменти. По-перше, стиль життя відображає не один з видів діяльності, а стосується певних особливостей поведінки, способу самовираження, манер певного індивіда або групи. По-друге, стиль життя зауважує не випадкове, поодинокі, а відображає стійке, повторюване в способі життєдіяльності протягом довгого часу.

1. Стилі життя: панорама змін / За ред. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2008. – 416 с.

2. Бевзенко Л. Стилі життя перехідного общества. – К.: Інститут соціології НАН України, 2008. – 144 с.

3. Giddens A. Nowoczesność i tożsamość. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. – 2002. – 322 s.

4. Тоффлер Э. Шок будущего. – М.: ООО "Издательство АСТ", 2002. – 557 с. //www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Toff_Shok/14.php

5. *Ионин Л.* Социология культуры: путь в новое тысячелетие. – М.: Логос, 2000. – 431 с. // www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Ionin/_06_1.php
6. *Панченко С.* Становление и развитие понятия “стиль жизни” в западной социологии // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. – №1. – С. 182–186.
7. *Siciski A.* Styl życia, kultura, wyrór: szkice. – Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN, 2002. – 229 s.
8. *Mitchell A.* The nine American lifestyles. – New York, 1982. – 302 p.
9. *Style życia w miastach polskich/ pod. red A. Sicińskiego.* – Wrocław: Zakład narodowy im. Ossolińskich, 1988. – 400 s.

LIFESTYLES: THE MAIN APPROACHES TO DEFINITIONS

O.O. Kozachenko

Ivan Franko National University of Lviv
Olyalviv3@gmail.com

The author analyzes the basic problem questions that are arising during the attempt to give a definition of lifestyle. The main approaches to definition this category are grouped and described in the article. As a result of analysis of the main interpretations of lifestyle, the author points out her definition of this notion.

Key words: lifestyle, way of life, values, value orientations, practices, individual, social group, sociocultural environment.

СТИЛЬ ЖИЗНИ: ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ

O.O. Козаченко

Львовский национальный университет им. И. Франко
Olyalviv3@gmail.com

В статье проанализированы основные проблемные вопросы, которые возникают во время попытки дать определение стилю жизни. На основании выделенных критериев автор группирует и описывает различные подходы к определению анализируемой категории. Рассматривая основные возможности интерпретации стиля жизни, которые возникают при этом, в статье предлагается авторское определение этого понятия.

Ключевые слова: стиль жизни, способ жизни, ценности, ценностные ориентации, практики, индивид, социальная группа, социокультурное пространство.

Стаття надійшла до редколегії 22.01.2009 р.
Прийнята до друку 15.04.2009 р.